

ਡੰਡੀਆਂ-ਪਗਡੰਡੀਆਂ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨਾਲ ਇਕ ਮੁਲਾਕਾਤ - ਮੁਲਾਕਾਤੀ: ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਵੇਸ਼

ਦਰਸ਼ਨ- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਯਾਰੀ ਕਦੋਂ ਪਈ ਸੀ ?

ਰਵੀ- ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ! ਮਾਂ ਮੇਰੀ, ਜੀ, ਵੱਸਕੇ, ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਭਿੱਜਕੇ, ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ! ਸਿਆਲਕੋਟੀ ਮਾਹੀਆ, ਛੱਲਾ ਤੇ ਟੱਪੇ, 95 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਉਹ ਅੱਜ ਗਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ! ਉਸਨੂੰ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੀ ਵੀ ਸੁਹਣੀ ਜਾਚ ਤੇ ਸੂਝ ਹੈ ! ਉਸ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਯਾਦ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਗੀਤ ਇਕ ਸਹਿਜ ਪਛਾਣ ਵਾਂਗ ਟਿਕੇ ਪਏ ਹਨ !

ਦਰਸ਼ਨ- ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਰਚਨਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸੀ ?

ਰਵੀ- ਮੈਂ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ! ਸ਼ਾਡੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਚੋਰੀ ਬਿਤਾਏ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿਊਂਦੇ ਹਨ ! ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਤੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਦੀ ਘਾਟ ਬਹੁਤ ਰੜਕਦੀ ਹੈ ! ਕਿਸੇ ਪਰਚਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਇਹ, ਮਕਾਨਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ, ਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ! ਮੇਰੀ ਪੂਰਵ-ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ-ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਾਹਿਤ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ! ਇਹ ਫਰਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੈਂ ਜਿਊ ਕੇ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ! ਇਸ ਲਈ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿੱਦਤ ਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਭਰੇ ਟਕਰਾਓ ਦਾ ਆਉਣਾ ਇਕ ਸੁਭਾਵਕ ਕਿਰਿਆ ਹੀ ਸੀ !

ਦਰਸ਼ਨ- ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾਂ ਆਪਣੇਂ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ?

ਰਵੀ- ਅਰੇਂਜਡ ਮੈਰੇਜ(ਜੁਗਾੜ ਵਿਆਹ) ਦੀ ਮੁਕਲਾਵੇ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਵਰਗਾ, ਜਦੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਣਜਾਣਿਆਂ, ਅਜਨਬੀ ਤੇ ਅਣਸਮਝਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ.... ਅਨੁਭਵਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ! ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਰਤਾਰੀ ਕਰਮ ਅਤੇ ਹੁਸਨ ਦੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ! ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਕੰਵਾਰੇ ਪਲਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਮੰਦ ਮੰਦ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ !

ਦਰਸ਼ਨ- ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠਕ ਹੋਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਰਵੀ- ਇਕ ਚੰਗਾ ਪਾਠਕ ਹੀ, ਇਕ ਚੰਗਾ ਲੇਖਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ! ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਛੂੰਘੀਆਂ ਚੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ ਖੂੰਹ ਦੇ ਡੱਡੂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਜਾਏਗਾ ! ਇਸ ਗਲੋਬਲ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਪਾਰ-ਭਾਸ਼ੀ(Trans-lingual) ਅਧਿਆਨ ਲਾਜ਼ਮੀਂ ਹੈ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ, ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ! ਦਰਸ਼ਨ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਗਿਆਨ-ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ! ਪਾਰ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਧਿਆਨ ਅਜੇਕੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸੈਲੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ !

ਦਰਸ਼ਨ- ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਿੰਨਾਂ ਕੁ ਸਾਹਿਤ ਕਿਹੜੀ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ?

ਰਵੀ- ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ, ਨਾਵਲ, ਸਫਰਨਾਮਾਂ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ...ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਮੈਂ ਸਭ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਬਹੁ-ਵਿਧ ਲੇਖਕ ਹਾਂ ! ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ ਜਿੱਥੋਂ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੂਸੀ, ਫਰੈਂਚ, ਜਰਮਨ, ਯੂਨਾਨੀ, ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪਿਆਈ,

ਏਸੀਅਨ, ਤੇ ਅਫਰੀਕਨ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ, ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ! ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ, ਕੀਨੀਆਂ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੰਗਿਆਈ(ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ) ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ-ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ! ਸ਼ਾਹਿਤ ਜਿਉਣਾਂ, ਪੜ੍ਹਨਾਂ, ਪੜ੍ਹਾਉਣਾਂ ਤੇ ਲਿਖਣਾਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ-ਸੈਲੀ ਜਾਂ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦੀਆ?

ਰਵੀ-ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਨ! ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ, ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਹੱਦੋਂ ਅੱਗੇ ਦਿਸਹੋਦਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜਦੀ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਤੇ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਲ ਵਧਦੀ ਗਈ! ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਲਵਾਂਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਮਸਾਂ ਖਪ ਸਕਣਗੇ!

ਪੂਰਵ-ਈਸਾ-ਕਾਲ ਦੇ ਯੁਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ! ਸੋਫੋਕਲੀਜ਼, ਯੂਰੀਪਡੀਜ਼, ਅਸਕਾਈਲਸ, ਟਾਲਸਟਾਏ, ਗੋਰਕੀ, ਚੈਖਵ, ਦੋਸਤੋਵਸਕੀ, ਪਾਸਤਰਨਾਕ, ਸੋਲਜ਼ੋਨਿਤਸਨ, ਸਾਰਤ(ਰ), ਕਾਮੂ, ਕਾਫਕਾ, ਹੈਨਰੀ ਮਿਲਰ, ਸਿਮਨ ਡੀਬੁਆ, ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ, ਬਰਨਰਡ ਸ਼ਾ, ਪਿੰਟਰ, ਇਬਸਨ, ਡੀ. ਐਚ ਲਾਰੈਂਸ, ਜਾਨ ਐਜ਼ਬੋਰਨ, ਵਰਡਜ਼ਵਰਥ, ਮਿਲਟਨ, ਬਰਾਉਨਿੰਗ, ਬਲੇਕ, ਯੋਟਸ, ਗਿਨਜ਼ਬਰਗ, ਕਿੰਗਜ਼ਲੇ ਏਮਸ, ਐਲੀਅਟ, ਐਜ਼ਰਾ ਪਾਊਂਡ, ਲਾਰੰਸ ਡਿਊਰੈਲ, ਬੈਕਤ, ਬਰੈਖਤ, ਸੈਮ ਸ਼ੈਪਰਡ, ਟੈਨੇਸੀ ਵਿਲੀਅਮਜ਼, ਸਮਰਸੈਟ ਮਾਅਮ, ਪਾਸਤਰਨਾਕ, ਐਲਨ ਪੈਟਨ, ਚਿਨੂਆ ਅਚੇਬੀ, ਵੇਲੇ ਸੋਜਿਨਕਾ, ਅਗੇਯ, ਗਿਰਜਾ ਕੁਮਾਰ ਮਾਬੁਰ, ਡਾ. ਧਰਮਵੀਰ ਭਾਰਤੀ, ਬਚਨ, ਜਗਦੀਸ਼ ਚਤੁਰਵੇਦੀ, ਸਰਵੇਸ਼ਵਰ ਦਯਾਲ ਸਕਸੇਨਾ, ਕੁਮਾਰ ਵਿਕਲ, ਗਾਲਬ, ਸਾਅਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਕਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ, ਮੀਰਾ ਜੀ, ਡਾ. ਵਜੀਰ ਆਗਾ, ਨ.ਮ. ਰਾਸ਼ਦ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਦਮੇਦਰ, ਵਾਰਸ, ਹਾਸ਼ਮ, ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ, ਫਜ਼ਲ ਸ਼ਾਹ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਕਾਲੇਪਾਣੀ, ਮੌਹਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ, ਅਜੀਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਸ.ਸ.ਮੀਸ਼ਾ, ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ..... ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਵਾਂ? ਇਹ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀਂ ਲਿਸਟ ਹੈ! ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਫਲਸਫੇ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਟੇਜ-ਕਰਾਫਟ ਦਾ ਵੀ ਢੂੰਘਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਹੈ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਕੁ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ-“ਅਭੀ ਤੋਂ ਇਬਤਿਦਾਏ ਇਸ਼ਕ ਹੈ.....” ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਣਕੀਤਾ ਪਿਆ ਹੈ! ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਖੜ੍ਹਤ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ!

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪੌਣ ਚੱਲੋ, ਪਾਣੀ ਚੱਲੋ, ਮੇਰੀ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਚੱਲੋ.....ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾਣਾਂ ਹੈ”.....

.....
“ਕਲਾਕ ਨੇ ਹੁਣੇ, ਹੁਣੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਵਜਾਈ ਹੈ!

ਆਰਜੂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਤੇ ਹੋਂਦ, ਹੋਣ ‘ਤੇ ਆਈ ਹੈ”

.....
“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਰੋਗੇ, ਤਾਂ ਰੁਕੋਗੇ ਨਹੀਂ.....

ਸਿਕਾਰ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼

ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,
ਚੁੰਜ ਤੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ”

ਦਰਸ਼ਨ- ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਤਾਣਾਂ ਬਾਣਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਮੇਂ ਤੱਕ
ਉਲਝਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ?

ਰਵੀ- ਕਵਿਤਾ, ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ, ਆਪ ਹੀ ਆ ਘਟਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕੰਨੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਲਿਖਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ! ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਕਹਾਣੀ, ਸਫਰਨਾਮਾਂ ਤੇ ਵਾਰਤਕ, ਲਿਖਣ ਲਈ, ਵਧੇਰੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ! ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਲਿਖਕੇ, ਸੁੱਟਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ! ਕਈ, ਕਈ ਵਾਰ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ! ਇਸ ਲਈ ਧੀਰਜ, ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ, ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਤੇ
ਵਧੇਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ! ਲੇਖਕ ਨਾ ਲਿਖਕੇ ਵੀ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚੁੱਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ:

“ਸ਼ੋਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ, ਚੁੱਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਹਿ ਗਏ!

ਆਪਣੇ ਜੇਡੀ ਕੱਥਦੇ ਕੱਥਦੇ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜੇਡੀ ਕਹਿ ਗਏ!”

ਦਰਸ਼ਨ- ਆਪਣੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਿੰਨੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਤਿੰਨ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ....ਮੇਰਾ ਭਾਵ
ਮੈਰਾਬਾਨ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿਚ! ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਕੇ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ!
ਕਹਾਣੀ ਜਦੋਂ ਨਾਜ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਹੀ ਕਹਾਣੀ
ਮਹੀਨੇ ਭਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ! ਹਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਵਜੂਦ ਤੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
.....ਅਤੇ ਵੱਖਰੇ ਤਕਾਜ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ! ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਵਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ! ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ
ਪੱਕੇ ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ! ਇਸ ਦੇ ਸਹੀ ਜਨਮ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ
ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ!

ਏਥੇ ਕੁਝ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ! ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ: “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”, ਮੈਂ
ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, 1973 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ 1974 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਸੀ! 1976 ਵਿਚ
ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਇਹ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ
ਖੇਡਿਆ ਵੀ ਗਿਆ! ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਤੇ ਸੁਭਾਸ ਪੂਰੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਸੋ ਕੀਤੇ!
ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕੜੀ ਸੀ ਮੇਰਾ ਦੂਜਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ: “ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ”, ਜੁ ਮੈਂ 8 ਸਾਲ
ਬਾਅਦ, 1981 ਵਿਚ, ਕੈਨੇਡਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ! ਆਪਣਾ ਤੀਜਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ:
“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ”, ਮੈਂ 1983 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ! ਇਹ ਤਿੰਨੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੇਰੀ ਬੀਮਕੀ
ਤਿੱਕੜੀ ਜਾਂ ਤੈ-ਲੜੀ(Thematic trilogy) “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ” ਦੇ ਹੀ ਅੰਗ ਹਨ, ਜੁ 10 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ

ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ! ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਨਾਟਕ ਮਿਲਕੇ, ਇਕ ਵਡੇਰੀ ਕੈਨਵਸ ਵਾਲੇ ਝੈ-ਲੜੀਏ ਮਹਾਂ ਨਾਟਕ(Epic play) ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਨੌਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੈਂ “ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ” ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ 1990 ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ! ਪਰ ਦਸਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ: “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ” ਲਿਖਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੇ 15 ਵਰ੍਷ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਪਈ ਤੇ ਇੰਜ ਇਹ 2005 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ! ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ “ਚੌਕ ਨਾਟਕ” ਅਤੇ “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ”, ਇੱਕੋ ਵਰ੍਷, 1984 ਵਿਚ, ਉੱਤੋਂਡਿੱਤੀ ਲਿਖੇ ਗਏ।

ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਜਾਂ ਬਲਾਤਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ! ਇਸ ਦੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਹਿਜ ਆਮਦ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਅੰਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਅੰਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- ਕੁਝ ਵੀ ਪੂਰਵ-ਨਿਸ਼ਚਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ! ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਦਿ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਅੰਤ! “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੀ “ਮੱਧਿਕਾ” ਦੋਹਾਂ ਐਕਟਾਂ/ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਗਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਰ ਦੀ ਸਰਵਿਸ ਕਰਵਾਉਂਦਿਆਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ! ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ” ਦਾ ਅੰਤ ਤਿੰਨ ਕੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ! ਸ਼ਾਰੀ ਰਚਨਾ, ਰਚਨਹਾਰੇ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ! ਕਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਕਦੇਂ ਪੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ? ਇਸਦਾ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਨੁਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸੋਧੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਲਈ ਵਿਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

ਰਵੀ- ਕਈ ਵਾਰਿਂ ਪੂਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ..... ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ.... ਤੇ ਆਪੂਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖਕੇ, ਵਸਤੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ, ਉਸਨੂੰ ਵਿੱਖ ਤੋਂ ਵੇਖਣਾ, ਪਰਖਣਾ, ਘੋਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ! ਇਸਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਫਾਰਮੂਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ! ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਾ ਕਰੋ! ਲੈਂਟ ਇਟ ਟੇਕ ਇਟਸ ਟਾਈਮ! ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਖਵਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ! ਸੋਧ ਸੁਧਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਉਪਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਕਈ ਕੁਝ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ.....

..... ਇਕ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਅੰਬਾਂ ਵਾਂਗ!

..... ਟਪਕੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੱਕਿਆ ਫਲ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਰਚਨਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਲਈ ਆਖਿਰੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਵਾਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- ਜਦੋਂ ਤਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ! ਕਈ ਵਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਪਰੂਢ ਪੜਦਿਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ!

ਇਕ, ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ਸੀ... ਹੇਠਾਂ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ ਰਾਹੀਂ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੈ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ(ਪਰਫੈਕਟ) ਰਚਨਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ, ਅਭਿਆਸ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛੱਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ? ਜਾਣੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇਂ ਕਿਰਦਾਰ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ?

ਰਵੀ- ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ! ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਜੇ ਹੋਰ ਸੋਧ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਹਿਚਕਚਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ! ਪਰ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਐਸੀ ਸੋਧ ਸੰਬੰਧੀ ਫੁਟ ਨੋਟ ਰਾਹੀਂ ਹਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ! ਆਪਣੇ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ” ਦਾ ਇਕ ਪੂਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਲਈ, ਨਵਾਂ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਐਡ ਕੀਤਾ ਸੀ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਉਪਰ ਕਿੰਨਾਂ ਕੁ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- ਪ੍ਰੇਤ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣੀ ਰਾਏ ਦਾ ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ! ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਆਗਾਮੀਂ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ, ਹਵਾਲੇ ਲਈ ਛਾਪ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਸਾਹਿਤ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ਼ਕ ਜਾਂ ਸੀਸ਼ਾ ?

ਰਵੀ- ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਸੀਸ਼ਾ ਦੋਵੇਂ! ਇਸ਼ਕ ਏਸ ਲਈ ਕਿ ਏਸ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸੀਸ਼ਾ ਏਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਗਸਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਮੈਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ! ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਰਚਨਾ, ਰਚਨਹਾਰੇ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਆਪਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ! ਸਾਹਿਤ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤੇ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ! ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ!

ਦਰਸ਼ਨ - ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਰਚਨਾਂ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਹੋਏ, ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਜਾਂ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ?

ਰਵੀ- ਯੂਨਾਨੀ ਲੇਖਕ ਕਜ਼ਾਨ ਜਾਕਸ ਦਾ ਨਾਵਲ “ਜ਼ੋਰਬਾ ਦ ਗਰੀਕ”, ਕਯਾ ਬਾਤ ਹੈ! ਕੁਝ ਵੀ ਨੈਗੋਟਿਵ ਨਹੀਂ! ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਹੈ ਜ਼ੋਰਬਾ ਨੂੰ! ਕੁਝ ਵੀ ਵਰਜਤ ਨਹੀਂ! ਜਾਨ ਐਜਬੈਰਨ ਦਾ “ਰੂਮ ਐਟ ਦ ਟੌਪ” ਵੀ ਕਮਾਲ ਸੀ! ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਨਾਇਕ(ਐਂਟੀ ਹੀਰੋ) ਨੂੰ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ! “ਜੇਮਜ਼ ਜਾਇਸ ਦੇ “ਯੂਲੇਸਿਜ਼” ਨਾਲ “ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾਂ ਪਰਵਾਹ” ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ ਸੀ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?

ਰਵੀ- ਜੋ ਸੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਚਨਬੱਧ ਹੋਵੇ! ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਜ-ਸੁਹਜ ਹੋਵੇ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਤੁਸੀਂ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਘਰ, ਘਰ ਪੁਚਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਕੀ ਜੁਗਤ ਘੜ ਸਕਦੇ ਹੋ ?

ਰਵੀ- ਇਹ ਕੰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਸੇਲਜ਼ਮਨ ਦਾ ਹੈ! ਬੋਧਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਜ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਾਠਕ ਹਨ! ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਬਹੁਤ ਖਟਕਦੀ ਹੈ! ਉਹ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪ੍ਰੌਢ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ/ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਨ! ਇਸ ਗਲੋਬਲ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਨ-ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਹੁਤ ਸੌੜੀ ਹੈ! ਬਹੁਵਿਧ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹੜੇ ਜਿਹੇ ਪਾਠਕ ਬਣ ਸਕਣਗੇ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ!

ਦਰਸ਼ਨ- ਲੇਖਕ, ਪਾਠਕ, ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਅਤੇ ਵਿਕਰੇਤਾ ਦਾ ਰਿਸਤਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਰਵੀ- ਇਹ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੇ ਮੀਡੀਏ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ! ਕੁਮਰਸਲੜ ਤੇ ਐਡਵਰਟਾਈਜ਼ਮੈਂਟ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੈ! ਈ-ਬੁਕ ਤੇ ਵੈਬ-ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ! ਹੁਣ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਆਡੀਓ ਤੇ ਵੀਡੀਓ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ ਕਨਵਰਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ! ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਰਸਾਰ ਲਈ ਰੋਡੀਓ, ਟੀ.ਵੀ., ਡੀ.ਵੀ.ਡੀ. ਅਤੇ ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ ਨੂੰ ਹੱਦਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ! ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ! ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਦਿਓ ਤੇ ਵੇਚਣ ਵੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਏਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿਓ! ਪ੍ਰਿੰਟ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਾਨ-ਪ੍ਰਿੰਟ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਵਰਤਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ! ਕੰਪਿਊਟਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾਂ ਵੀ ਅਵਸ਼ਕ ਹੈ!

- “ਅਦਬ ਲੋਕ”(adab-lok.blogspot.com) ਦੇ ਜੁਲਾਈ, 2010 ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਇੰਟਰਵਿਊ
- ਜੁ ਇਸੇ ਮਹੀਨੇ ਵੈਬ ਮੈਗਜ਼ੀਨ: “ਆਰਸੀ”(www.punjabiaarsi.blogspot.com) ਵਿਚ ਵੀ ਛਪੀ -